

Stanisław Palka

Uniwersytet Jagielloński

**KOMPETENCJE BADAWCZE I ŚWIADOMOŚĆ METODOLOGICZNA
PEDAGOGÓW
(POBOCZA SZLAKU MYŚLOWEGO TERESY BAUMAN)**

Teresa Bauman zaznaczyła się jako badaczka w zakresie metodologii pedagogiki, metodologii badań pedagogicznych oraz dydaktyki ogólnej. W moim odbiorze czytelnicznym na pierwszym miejscu stawiam jej dokonania w metodologii badań pedagogicznych, w szczególności w metodologii empirycznych badań jakościowych, czego koronnym świadectwem jest współautorstwo - wespół z Tadeuszem Pilchem - książki kilkakrotnie wznawianej, stanowiącej jeden z podstawowych podręczników, *Zasady badań pedagogicznych: strategie ilościowe i jakościowe* [2001].

Teresę Bauman miałem okazję osobiście poznawać między innymi w toku Seminariów Metodologii Pedagogiki PTP jako Osobę niezbyt wylewną towarzysko, zdystansowaną, uważną, rygorystyczną w poglądach i stanowiskach, zachowującą dużą dbałość o swoją etyczność naukową. Za maską aktorki naukowej, trudno dostępnej towarzysko, kryła się Teresa Bauman wrażliwa, z dużą dozą empatii i pomocniczości.

Z jej dorobku naukowego z kręgu metodologii badań wybrałem artykuł (stanowiący referat na Seminarium Metodologii Pedagogiki) pod tytułem *Kompetencje badawcze a świadomość metodologiczna*, opublikowany w pracy zbiorowej pod jej redakcją naukową *Praktyka badań pedagogicznych* [Bauman 2013b]. Wpierw krótko przybliżam zawartość treściową tego artykułu, a w dalszej części rozwijam wątki własnych analiz snutyh pośrednio w nawiązaniu do tekstu

Teresy Bauman, uznając za stosowne użycie tu zwrotu „pobocza szlaku myślowego Teresy Bauman”.

Co się tyczy zawartości treściowej artykułu Teresy Bauman warto zauważyć na wstępie, że Autorka poddaje analizie kompetencje i świadomość metodologiczną badaczy bez zawężenie ich do uczonych z pedagogiki, jednak przy okazji zwracając uwagę na pedagogów. Można więc rzecz ująć następująco: rozważania dotyczą badaczy, przede wszystkim młodych, początkujących z nauk społecznych i humanistycznych, w tym z pedagogiki. W tytule Autorka nie stosuje koniunkcji z użyciem spójnika „i”: „kompetencje badawcze i świadomość metodologiczna”, lecz ustawia zmienne tytułowe w układzie dysjunkcji z użyciem spójnika „a”: „kompetencje badawcze a świadomość metodologiczna”, wskazując na odrębność i szczególne znaczenie „świadomości metodologicznej”, która nie jest usytuowana tylko na poziomie wyuczalnych umiejętności (kompetencji) badawczych. Analizy wsparte są na wykorzystywaniu i przetwarzaniu treści prac polskojęzycznych i w mniejszej części obcojęzycznych oraz na doświadczeniach własnych. Autorka już na początku określiła dokonywanie dwóch zabiegów:

- odrębnego potraktowania procesu uczenia się bycia badaczem, co związane jest z opanowaniem kompetencji badawczych oraz realizacji procesu kształtowania się świadomości metodologicznej, niezbędnej w toku prowadzenia badań;
- uwzględnienia dwóch strategii badawczych w pedagogice: ilościowej i interpretatywnej (czyli jakościowej), przyjmując, że w badaniach ilościowych wystarczają kompetencje badawcze, zaś w badaniach interpretacyjnych niezbędne jest także posiadanie świadomości metodologicznej¹.

W ślad za tym Teresa Bauman określa:

- a) rozumienie kompetencji badawczych (w szczególności w sytuacjach uczenia się bycia badaczem, kiedy opanowuje się warsztat badawczy);
- b) charakterystykę kompetencji badawczych (wiedzy o przedmiocie badań i wiedzy metodologicznej - „jak działać” w badaniach ilościowych i interpretacyjnych, umiejętności w obu rodzajach badań, podejmowania w nich decyzji);

¹ Na marginesie dodam, że świadomość metodologiczna jest również potrzebna w badaniach empirycznych ilościowych, tym bardziej, że badacze pedagogiczni próbują wiązać badania empiryczne ilościowe z badaniami empirycznymi jakościowymi – interpretacyjnymi.

c) kształcenie kompetencji badawczych (tu Autorka wykorzystuje wyniki swoich badań w toku dyskusji grupowych na prowadzonych przez nią zajęciach na ostatnim roku studiów pedagogicznych);

d) nabywanie świadomości metodologicznej w badaniach ilościowych i interpretatywnych.

Teresa Bauman zwraca uwagę na to, że „świadomość jest czymś bardziej pogłębionym i jednostkowym niż kompetencja. Świadomość od kompetencji różni się tym, że kompetencje można rozważać jako efekt nauczania, a świadomość nabywa badacz samodzielnie; jest to jego wewnętrzne, subiektywne odzwierciedlenie rzeczywistości” [2013b, s. 96]. Świadomość metodologiczna „jest wypadkową jego (tzn. badacza – przyp. S. P.) wiedzy, umiejętności i gotowości autorefleksji, zarówno nad własną wiedzą i umiejętnościami, jak i własną myślą” [2013b, s. 97].

Autorka we Wstępie do zredagowanej przez nią pracy zbiorowej *Praktyka badań pedagogicznych* następująco streszcza wywody ze swego artykułu:

„Teresa Bauman twierdzi, że niebagatelne znaczenie dla kompetentnego prowadzenia badań mają kompetencje badawcze (poddające się oddziaływaniom dydaktycznym) oraz świadomość metodologiczna, będąca przejawem wyższego stopnia wtajemniczenia metodologicznego (stanowiąca efekt osobistego uczenia się badacza). Zarówno kompetencje, jak i świadomość metodologiczna badaczy decyduje o jakości prowadzonych badań empirycznych, a tym samym o wartości wiedzy uzyskiwanej dzięki badaniom empirycznym” [2013a, s. 9-10].

Zgodnie z wcześniejszą zapowiedzią przechodzę teraz do własnych analiz snutych pośrednio (na poboczu) w nawiązaniu do tekstu Teresy Bauman, koncentrując się na kompetencjach badawczych i świadomości metodologicznej pedagogów. Stosuję tu w odróżnieniu od Teresy Bauman ujęcie koniunkcyjne, z użyciem spójnika „i” między kompetencjami badawczymi” i „świadomością metodologiczną”. Ponadto zakres analizy odnoszę do dziedziny pedagogiki/nauk pedagogicznych. Skrótowo przedstawiam kompetencje badawcze i świadomość metodologiczną w zakresie związków pedagogiki z innymi naukami społecznymi i humanistycznymi, rzecz ujmując z pozycji pedagogiki ogólnej, metodologii pedagogiki oraz metodologii badań pedagogicznych. Czynię to postrzegając w pracach pedagogów zachwianie relacji między pedagogiką a innymi naukami

społecznymi (głównie psychologicznymi, socjologicznymi) i humanistycznymi (głównie filozoficznymi). Zauważam, że:

a) badacze pedagogiczni wchodzą na tereny innych nauk (nie posiadając do tego „przyzwolenia” a nawet fachowego wykształcenia);

b) badacze pedagogiczni przyjmują teorie innych nauk jako podstawy istotnych poznawczo badań pedagogicznych;

c) badacze z innych nauk wchodzą na teren nauk pedagogicznych bez odwoływania się do dorobku pedagogiki.

Co prawda linie demarkacyjne między pedagogiką i innymi naukami społecznymi oraz humanistycznymi nie są współcześnie rygorystycznie przestrzegane, dopuszcza się i zaleca triangulację stanowisk poznawczych innych nauk w intencji całościowego oglądu zjawisk oraz procesów społecznych i humanistycznych, jednak nie powinno to oznaczać zawłaszczania przez pedagogów obszarów poznawczych innych nauk i zawłaszczania przez badaczy z innych obszarów poznawczych terenu nauk pedagogicznych. To jest ważne w opanowywaniu umiejętności badawczych, a przede wszystkim w kształtowaniu się świadomości metodologicznej pedagogów. Dokonując próby diagnozy i w ślad za tym uporządkowania układu relacji między naukami pedagogicznymi i innymi naukami społecznymi oraz humanistycznymi rzecz ujmuję następująco:

A. Mimo już dość dobrze określanych podstaw pedagogiki (pedagogiki ogólnej), wyznaczających odrębność pedagogiki od innych nauk, niektórzy uczeni pojmują pedagogikę - i ślad za tym prowadzą badania empiryczne – jako dyscyplinę aplikującą treści innych nauk do „teorii” i praktyki pedagogicznej. Torują drogi wchodzenia treści innych nauk do praktyki pedagogicznej (co bywa korzystne), ale eliminując wagę poznawczą nauk pedagogicznych (co już nie jest korzystne).

B. Dzieła znacznej części pedagogów można włączać do układu postępowań poznawczo-badawczych tworzących poniższe kontinuum:

1) Przestrzeganie autonomiczności poznawania faktów, zjawisk i procesów pedagogicznych oraz swoistości badań pedagogicznych w celu opisywania, diagnozowania i wyjaśniania tych faktów, zjawisk i procesów, przy tym z sięganiem do doświadczeń z badań historycznych (przede wszystkim badań

historii wychowania i myśli pedagogicznej) i porównawczych (badań porównawczych zarówno instytucji edukacyjnych, jak i idei pedagogicznych). Szczególnie cenną metodą badań przy tym podejściu jest eksperyment pedagogiczny – eksperyment naturalny (związany ze stymulacją eksperymentalną), prowadzony w ciągu miesięcy, a nawet lat w codziennym obserwowaniu efektów zmian wywoływanych przez nowe techniki, treści, formy organizacyjne wychowywania, kształcenia, profilaktyki, resocjalizacji, animacji społecznej i kulturowej, kultury fizycznej. Eksperyment pedagogiczny związany z ingerowaniem w zjawiska i procesy pedagogiczne jest kluczową metodą wzbogacającą teoretyczną wiedzę pedagogiczną i wyznaczającą korzystne zmiany w praktyce edukacyjnej.

2) Prowadzenie badań pedagogicznych z wykorzystywaniem wiedzy z innych nauk, która pozwala poszerzyć zakres diagnozowania i wyjaśniania oraz interpretowania zjawisk i procesów pedagogicznych, jednak nie eliminuje diagnoz, wyjaśnień i interpretacji pedagogicznych. Ten sposób postępowania jest często stosowany i wart akceptacji, tym bardziej, że można śledzić przejawy wykorzystywania dorobku pedagogów w pracach autorów z innych nauk. Ten sposób uprawiania badań pedagogicznych jest szczególnie ważny w prowadzeniu empirycznych badań jakościowych czy istotnościowych, a także empirycznych badań ilościowych historycznych, gdzie niezbędna jest krytyka źródeł prowadzona z pozycji różnych nauk, oraz porównawczych, gdzie istotne jest przestrzeganie rygoru „kontekstualności” – poznawania kontekstów porównywania zjawisk i procesów m. in. społecznych, kulturowych, cywilizacyjnych, wyznaniowych. Te elementy kontekstowe łatwiej jest określić w toku wykorzystywania wiedzy z pozapedagogicznych dyscyplin nauki, m.in. nauk ekonomicznych, nauk o kulturze, religioznawstwa, nauk historycznych, nauk społecznych.

3) Prowadzenie badań z pogranicza pedagogiki i innych nauk, w których badacze pedagogiczni i innych nauk rozwiązują problemy poznawcze „ze sobą” a nie tylko „obok siebie”, starając się badane zmienne ujmować w formy systemów, stanowiących „coś” więcej niż sumę odrębnych stanowisk („antologii” wyników badań). Ten sposób badania jest - moim zdaniem - wart podejmowania w przyszłości. Pożądana może tu być wiodąca rola pedagogów, wszak wiele zjawisk

i procesów społecznych oraz humanistycznych związanych jest z wychowywaniem (moralnym, estetycznym, zdrowotnym), kształceniem (nauczaniem i wychowywaniem umysłowym), samokształtowaniem człowieka w ciągu całego życia. Pedagogika wiąże wiedzę o stawaniu się osoby ludzkiej, zatem wiedzy pozyskiwanej w naukach społecznych, humanistycznych, biologicznych.

Analiza współczesnych dzieł pedagogicznych (krajowych i zagranicznych) daje czytelnikowi dowody tego, że występuje w nich mieszanina wszystkich wyżej określonych sposobów układania relacji między naukami pedagogicznymi i naukami z innych dyscyplin, co może kandydatowi na badacza pedagogicznego (magistrantowi, doktorantowi) i początkującemu badaczowi (asystentowi) stwarzać dysonans poznawczy, odbierać pewność siebie. Warto by ci pedagogzy mieli nie tylko umiejętności badawcze (kompetencje), lecz także jasno określoną świadomość metodologiczną. Teresa Bauman w przytoczonym artykule wykorzystała nie tylko swój ogląd stanu badań pedagogicznych, lecz także doświadczenia własne z prowadzenia na studiach pedagogicznych przedmiotów metodologicznych, wyrażając troskę o zakres i poziom przygotowania młodych pedagogów do aktualnej i przyszłej pracy badawczej. Być może by zerknęła na skrótowo przeze mnie określone w tym tekście pobocza jej szlaku myślowego, bowiem wyrażała troskę o kształcenie młodych badaczy, a faktycznie o kształt naukowo-metodologiczny pedagogiki. Warto podzielać jej troskę.

Bibliografia

- Bauman T., 2013a, Wstęp, [w:] Praktyka badań pedagogicznych, red. T. Bauman, Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Bauman T., 2013b, Kompetencje badawcze a świadomość metodologiczna, [w:] Praktyka badań pedagogicznych, red. T. Bauman, Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Pilch T., Bauman T., 2001, Zasady badań pedagogicznych: strategie ilościowe i jakościowe, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.